

УДК 811.133.1'367'342.8

КЛЮЧОВІ ПРИНЦИПИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ ЯК СВІТОГЛЯДНЕ ПОЛЕ ФРАНЦУЗЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Станіслав О.В., к. філол. н., доцент,
докторант кафедри романських мов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті зроблено спробу узагальнити філософські, культурологічні, літературознавчі розвідки щодо такого світоглядного феномена другої половини ХХ століття, як постмодернізм. У дослідженні визначено основні принципи постмодернізму. Обґрунтовано, що наука, філософія, різні види мистецтва, духовне життя французького суспільства перебували в одному світоглядному полі та розвивались в одній загальнокультурній площині. Встановлено, що з епохою постмодернізму прийшов час нових реальностей, нової свідомості, нового типу мислення, а також нової філософії, науки, культури та мови.

Ключові слова: принципи постмодернізму, хаос, плюралізм, інтертекстуальність, цитатність, колажність, світоглядна парадигма.

В статье сделана попытка обобщить философские, культурологические, литературоведческие разведки относительно такого мировоззренческого феномена второй половины XX века, как модернизм. В исследовании определены основные принципы постмодернизма. Обосновано, что наука, философия, разные виды искусства, духовная жизнь французского искусства находились в одном мировоззренческом поле и развивались в одной общекультурной плоскости. Установлено, что с эпохой постмодернизма пришло время новых реальностей, нового сознания, нового типа мышления, а также новой философии, науки и языка.

Ключевые слова: принципы постмодернизма, хаос, плюрализм, интертекстуальность, цитатность, колажность, мировоззренческая парадигма.

Stanislav O.V. KEY PRINCIPLES OF POSTMODERNISM AS THE WORLD VIEW FIELD OF FRENCH CULTURE OF THE SECOND HALF OF XX CENTURY

This article makes attempts to summarize the philosophical, culturological, literary research about such world view phenomenon of the second half of XX century as postmodernism. The basic principles of postmodernism are defined in the research. It is proved that science, philosophy, different branches of art, spiritual life of French society were in one world view field and developed in one common cultural plane. It is found that time of new realities, new consciousness, new type of thinking, and also new philosophy, science, culture and language came with the epoch of postmodernism.

Key words: principles of postmodernism, chaos, pluralism, intertextuality, citationality, collagiality, worldview paradigm.

Постановка проблеми. Французьке суспільство другої половини ХХ століття розвивалося під знаком постмодернізму, яким узагальнено називають новітній напрям у європейській філософії, науці, мистецтві, культурі тощо. На засадничих принципах постмодернізму формувалася духовна парадигма епохи, окреслювалося світоглядне поле французької культури загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епоха постмодернізму була у фокусі розгляду філософів, культурологів, літераторів, мовознавців та інших учених, спеціалістів у своїй галузі. У час інтеграції знань, проведенні наукових досліджень на межі різних дисциплін спробуємо узагальнити, синтезувати наявний досвід із вказаної проблематики.

Постановка завдання. Маємо на меті проаналізувати основні принципи постмодернізму, що зумовили тенденції розвитку науки, філософських поглядів, різних видів мистецтва означеної епохи. Обґрунтуємо,

що наукові дослідження, філософія, музика, живопис, література та інші сфери духовного життя французького суспільства перебували в одному світоглядному полі, розвивались в одній загальнокультурній площині.

Виклад основного матеріалу дослідження. У європейському суспільстві другої половини минулого століття найбільшою цінністю стала інформація, а такі економічні, політичні важелі, як влада, гроші, виробництво піддалися деконструкції. У результаті загальної інформатизації, комп'ютеризації, глобалізації, індустріалізації, бурхливого розвитку ЗМІ тощо міжособистісні відносини, моральні устої суспільства зазнали суттєвих змін. А тому зрозуміло, що постмодернізм як світоглядний феномен прагнув виробити новий погляд на сучасний світ, реконструювати європоцентристські соціальні, економічні, політичні, науково-технічні, духовні структури, знайти нові рішення актуальних проблем.

Зародження постмодернізму логічно витікало з процесів періоду модернізму як реакція на кризу ідей, як своєрідне «руйнування», «нівелювання» моральних цінностей та першооснов людського буття: Бога (Ф. Ніцше), автора (Р. Барт), людини (гуманності). З кінця 50-х років минулого століття постмодернізм почав поширюватись у французькій літературі, музиці, архітектурі, скульптурі, живописі, театрі, кіно.

Постмодернізм формувався на усвідомленні суцільного безладу, хаосу, несподіваності, перші ознаки яких з'явилися ще на самому початку ХХ століття із розвитком фізики елементарних часток, квантової механіки та теорії відносності А. Ейнштейна. Ці теорії пояснили, зробили очевидними поняття нестабільності, непередбачуваності, були сформульовані в знаменитому принципі невизначеності В. Гейзенберга. Використання ідеї хаосу, мозаїчності, колажності стало насправді систематичним і послідовним як у науці, так і в мистецтві другої половини минулого сторіччя. На підтвердження цього назвемо дослідження аперіодичних систем, ефект метелика Е. Лоренца, теорію катастроф математика Р. Тома (яка була спрямована проти поняття «стабільна система»), сучасні романи із символічними заголовками – «Мобіль» М. Бютора (1962 р.), «Паперові колажі» Ж. Перроса (1960–1978 рр.), «Принцип невизначеності» М. Ріо (1993 р.), «Елементарні частки» М. Уельбека (1998 р.) та інші, які надавали реальності новітніх вимірів, незвичних обрисів та змінювали саму структуру людського мислення. Якщо на початку ХХ століття класичний тип мислення змінився на неокласичний, то для фіксування ментальної специфіки нової епохи кінця століття, яка кардинально відрізнялась від попередньої, доречним буде термін «постнеокласичний» (інтерпретативний, інтертекстуальний, цитатний тощо).

Безумовно, що велике значення для становлення та розвитку постмодернізму як цілісної світоглядної системи мали праці французьких постфрейдистів та деконструктивістів, у яких було представлено філософське осмислення цієї загальнокультурної парадигми. Продовжуючи лінію Ф. Ніцше та М. Хайдеггера, праці найвпливовіших філософів (Ж. Дерріди, М.-П. Фуко) розвінчували претензії західної цивілізації на монополію розуму, коли інші культури були вимушені сповідувати її цінності. Постмодерністи вважали таку логіку неприйнятною, оскільки в її основі не раціо-

нальність, а винятковий ірраціоналізм, непомірний егоїзм та деструктуралізм. Прогрес, істина, сутність буття, порядок, справедливе суспільство, вся західна логоцентристська традиція загалом, за визначенням Ж. Дерріди, виявилися сукупністю міфів та ідеологем [1, с. 186]. Постмодерністська філософія унеможливила ведення дискурсу про істину, оскільки ствердила наявність багатьох істин, різних цінностей, що мають рівнозначний статус достовірності та значущості. На тлі таких поглядів розвинулася філософська доктрина множинності – плюралізм. У 1979 р. французький учений Ж. Ліотар у своїй праці «Модерністський стан» обґрунтував філософські передумови виникнення постмодернізму.

Іншим суттєвим зауваженням є те, що в постмодерністській світоглядній картині світ, людство, уявлення кожного про самого себе, культура, історія, особистість – це складні семіотичні системи, що «вибудовуються» на зразок тексту. Інакше кажучи, все має текстуальну (знакову) природу. Як зазначав Ж. Дерріда, нічого не існує поза текстом [1, с. 234]. Головний об'єкт постмодернізму – це Текст із великої літери, а ідейним засновником, лідером постмодернізму Ж. Дерріда є «Володар Текст».

Постмодернізм як художній напрям у різних видах мистецтва постулював, що сутність будь-якого тексту не відображати дійсність, а самому творити її і навіть не одну, а багато дійсностей, які не залежать одна від одної. Більше того, автор тексту (будь-якого художнього твору) творить не від себе, не від свого суб'єктивного відчуття, а від сукупності написаних раніше текстів (художніх творів). Тим самим постмодернізм зруйнував ключові опозиції класичного модернізму – опозицію між текстом і реальністю, між реальністю й авторським сприйняттям. Оскільки дійсність, реальність, авторська індивідуальність у традиційному їх розумінні не існують, то залишається лише текст, точніше інтертекст або гіпертекст.

Постмодерністський текст (у широкому розумінні цього слова) – це рекомбінація, відтворення уже відомого, мозаїка чужого, введення запозичень з інших творів. Постмодерністська філософія відмовила автору і його творам мистецтва в оригінальності, самостійності, свободі. Інакше кажучи, живописна картина, скульптура, музичний твір, поезія, літературний роман, театр, кіно, філософська праця – це не що інше, як збірка цитат (явних або прихованих).

На позначення цього явища постструктуралісткою Ю. Крістевою був уведений у лінгвістичний ужиток термін «інтертекстуальність» (1966 р.). Як приклад інтертекстуальності можна назвати «філософію» Ж. Дерріди, яка є ґрунтовним коментарем до різних філософських текстів. Ілюстрацією інтертекстуальності в літературі стали романи семіотика У. Еко, в яких він із вишуканістю, дотепністю і невичерпною ерудицією втілює цей принцип. У формі детективу його постмодерністський бестселер «Ім'я троянди» повсякчас спрямовує читача до текстів Арістотеля, А.К. Дойля, Х.Л. Борхеса та ін., а уривок освідчення є класичним прикладом інтертекстуальності. В теорії постмодернізму література такого зразка окреслилась як «цитатна» або, у термінології Р. Барта, «смерть автора». Цитатність як метод базувалася на одному з головних принципів постмодерністської естетики – переосмисленні, тобто намаганні надати нового змісту, сенсу відомим істинам, наповнити їх новітніми значеннями відповідно до вимог та потреб часу.

У європейській музиці яскравим зразком інтертекстуального (цитатного) підходу стала «Симфонія» Л. Беріо (1968 р.). Музична текстура твору включала цитати з кількох різних композицій минулого, наприклад, цитувалась у третій частині скерцо з до-мінорної симфонії Г. Малера. Крім того, за допомогою техніки колажу «Симфонія» поєднала в новій формі інструментальні звучання, електронні шуми, звуки природи та людської мови.

Інтертекстуальність, колажність дають можливість творити безкінечно, оскільки не існує обмежень як щодо роз'єднання цілого на довільні частини, так і стосовно довільного з'єднання розірваної цілісності. Прикладом деконструкції форм і стилів, довільного трактування та спотворення як окремих елементів, так і всього твору у цілому може бути загальновідома скульптура С. Далі «Венера Мілоська з шухлядами», на якій богиня любові зображена з відкритими шухлядами, вбудованими в ділянки лоба, грудей, живота. В живописі – картини П. Пікассо, які, на переконання самого художника, є ні чим іншим, як «підсумком низки руйнувань».

Філософ і мистецтвознавець Б. Гройс із цього приводу зазначає, що художник наших днів – це не виробник, не творець, а апропріатор, який не виготовляє, а вибирає, комбінує, переносить і розміщує на новому місці. Культурна інновація, на його думку, відбувається сьогодні як використання та адаптація куль-

турної традиції до нових життєвих обставин, новітніх технологій презентації і дистрибуції або до нових стереотипів сприйняття [2, с. 186].

Концепція культуролога, філософа Ж. Бодріяра щодо стану та тенденцій розвитку сучасного мистецтва має більш песимістичний характер. Ж. Бодріяр вказує, що мистецтво назавжди втратило зв'язок із реальністю, перетворилось на незалежну від реальності структуру, перестало бути справжнім, оригінальним, автентичним. Воно копіює власні твори, створюючи копії копій, симулякри симулякрів, перевтілюючись на викривлену, спотворену форму істинного мистецтва. Філософ-постмодерніст розглядає занепад сучасного мистецтва як кінець його творчої сутності, його неспроможність створювати нове, неповторне, непідробне, тоді як мистецтво безкінечного самоповторення форм існує і далі [2, с. 165].

Мистецтвознавець С. Кусков, характеризуючи постмодернізм, використав образ палімпсеста. Як відомо, палімпсестом називають стародавній рукопис, коли на поверхню старих шарів письма наносять нові. Старі шари змиваються, затираються, але не повністю, не остаточно, виступаючи частково на поверхню. Учений уподібнив постмодерністську інтертекстуальність, цитатність, які приречені на запозичення, копіювання, відтворення уже існуючого, таким новим написам на палімпсестах.

Отже, коротко підсумуємо: в епоху постмодернізму наука, філософські теорії, культура перебували в єдиному світоглядному полі; відбулася своєрідна переоцінка сфери мистецтва та усвідомлення вичерпності зображувально-виражальних засобів і художніх форм. Для постмодерністського художнього тексту (будь-якого мистецького твору) істотним стало не те, «про що» в ньому йдеться, не те, «як» автор відчуває, сприймає дійсність, а те, «у який спосіб» цей текст «конструюється», «цитується», «інтерпретується».

У фокусі такого світосприйняття та вищезазначених принципів постмодернізму (в науці, філософії, культурі) розвивалася французька література другої половини ХХ століття. На формування естетики власне французької літератури доби постмодернізму значний вплив мали художники-дадаїсти початку ХХ століття, які прославляли випадковість, пародію, жарти, іронію, першими кинули виклик авторитету митця; художники-сюрреалісти, які експериментували з випадковістю,

звеличували підсвідоме, автоматичне письмо, сновидіння тощо; інші діячі культури та мистецтва.

Американський дослідник І. Хассан, який уперше в 1971 р. використав термін «постмодернізм» стосовно літератури, виокремив такі специфічні ознаки літературного постмодернізму: фрагментарність, іронічність, деканонізація, деструкція, карнавалізація, гібридизація, невизначеність, зникнення авторського «Я», вільне поєднання жанрів та стилів, відсутність самозаглибленості, принцип творчої співгри з читачем [1, с. 126].

Поділяючи висловлені вище думки авторитетних науковців, зазначимо, що постмодернізм відроджував одночасно і художню традицію минулого, реалізм, класику, які активно заперечувались протягом ХХ століття модернізмом. Постмодернізм засвідчив еволюцію форм художнього вираження, можливість численних модифікацій та шлях до нового стилю художнього письма. Утверджуючи нове світовідчуття, письменники-постмодерністи намагались гармонізувати навколишній світ, у якому дійсність розпалась на шматки, розрізнені фрагменти реальності, а особистість була виштовхнута на периферію суспільного існування і захоплена технізованою реальністю.

В основі культури постмодернізму лежать ідеї новітнього гуманізму. Шлях розвитку цього напрямку, культурної парадигми – це перехід від класичного антропологічного гуманізму до гуманізму універсального, який би включав у свою орбіту не лише все люд-

ство, а й усе живе загалом, природу, космос, всесвіт у цілому.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження довело, що постмодернізм був універсальним експериментальним творчим майданчиком для всіх митців, відкриваючи великі можливості створення нових стилів і напрямів, уможливлюючи оригінальне переосмислення класичних естетичних цінностей і формування нової художньої парадигми в мистецтві. Цей художній напрям довів свою життєздатність, об'єднавши минуле культури з її теперішнім. Різноманітність форм, які використовував постмодернізм, ствердив його готовність до спілкування, діалогу, досягнення консенсусу з будь-якою культурою. Отже, з епохою постмодернізму прийшов час нових реальностей, нової свідомості, нового типу мислення, а також нової філософії, науки, культури та мови. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з аналізом стильових особливостей художніх текстів, інших творів мистецтва цього напрямку, визначенням впливу постмодернізму на тенденції розвитку мови художньої літератури тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Е.Ю. Постмодернизм. Искусство второй половины XX – начала XXI века / Е.Ю. Андреева. – СПб. : Азбука-классика, 2007. – 485 с.
2. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция / Жан Бодрийяр ; пер. О.А. Печенкина. – Тула, 2013. – 204 с.
3. Якимович А. Двадцатый век. Искусство. Культура. Картина мира. От импрессионизма до классического авангарда / А. Якимович. – М. : Искусство, 2004. – 492 с.